

nih pojmova i osvrta na povijesni razvoj civilnog društva, autor se detaljno bavi zakonskim, financijskim i *policy* okvirom djelovanja organizacija civilnog društva u Hrvatskoj. Zaključuje da se spomenuti okvir razvija dosta sporo, ali da danas organizacije civilnog društva, uslijed nemogućnosti države da odgovori na rastuće socijalne potrebe i rizike, proizvode socijalne inovacije i na dnevni red javnih rasprava stavljaju pitanja problema i prava različitih ugroženih skupina, čime doprinose održivim pozitivnim promjenama.

Referirajući se na mnoštvo povijesnih činjenica, statističkih podataka i novijih trendova iz različitih nacionalnih i međunarodnih izvora, autori poglavlja ovog udžbenika jasno uočavaju i objašnjavaju pojmove i probleme iz različitih područja socijalne politike Hrvatske, ističući, s visokim stupnjem socijalne osjetljivosti, njihovo značenje i važnost za ostvarivanje koncepta socijalne sigurnosti i socijalne kohezije. Na suvremen način analiziraju glavne socijalne rizike i temeljne pristupe institucija i aktera (socijalne) politike koji djeluju u području njihovog otklanjanja. Osnovni zaključak koji se nameće je da državne institucije nisu u stanju odgovoriti na rastuće socijalne izazove, kao ni pratiti razvoj novih ideja i koncepta (europske) socijalne politike, pa to ostaje zadatak akademske zajednice i civilnog društva.

Filip Trbojević

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb

doi: 10.3935/rsp.v28i3.1853

KORONA EKONOMIKA: PET JAHAIČA APOKALIPSE

Velimir Šonje i Kristijan Kotarski
Zagreb: Arhivanalitika d.o.o., 2020.,
286 str.

Razmjerno brzo uslijed velikog broja zaraženih i preminulih uslijed pandemije COVID-19, Svjetska zdravstvena organizacija istaknula je kako se radi o izvanrednoj situaciji za javno zdravstvo od međunarodne važnosti, koja itekako ima utjecaj na društvo i socijalnu politiku. Mnogobrojne zemlje širom svijetu provode raznovrsne mjere kako bi se zaustavilo širenje virusa. To neminovno utječe na brojna ograničenja u velikom dijelu društva i ima vrlo nepovoljne gospodarske posljedice. Stanje je utoliko složenije i zahtjevnije što ustvari i godinu dana nakon izbijanja pandemije još uvijek nisu poznate sve odrednice njezinog nastanka te kako odrediti i provoditi mjere koje trebaju spasiti ljudske živote, ali i u što većoj mjeri očuvati gospodarstvo. O složenosti ovog odnosa izuzetno zanimljivu knjigu pripremili su Velimir Šonje i Kristijan Kotarski koju je 2020. objavila Arhivanalitika iz Zagreba. U cjelini, autori vrlo argumentirano i jasno iznose ekonomske i zdravstvene troškove zatvaranja (eng. *lock-down*) koji se također možda mogu mjeriti i gubitkom ljudskih života.

Šonje u uvodnim napomenama navodi kako usprkos redovitom statističkom praćenju broja zaraženih i preminulih još uvijek postoje prilično velike nepoznanice jer u smrtnici obično treba navesti je li bolest COVID-19 uzrokovala ili se pretpostavlja da je uzrokovala ili doprinijela smrti. Stoga navedeni podaci po pojedinim zemljama lako mogu biti i podcijenjeni (jer mnoge starije osobe preminule su izvan bolničkog sustava) i precijenjeni (jer su mnogi stariji vjerojatno preminuli i od drugih

zdravstvenih teškoća iako su imali i COVID-19). Zato Šonje s pravom navodi kako će proći mnogo vremena dok istraživanja ne ukažu na pouzdane podatke (str. 16.). Prilično brzo se pokazalo kako se u međunarodnim usporedbama stopa smrtnosti ne može jednoznačno povezati s razinom restrikcije. Društva u svijetu razlikuju se prema svojim sposobnostima shvaćanja i javnog komuniciranja dvaju bitnih pojmova – oportunitetnog troška (onoga što se gubi zbog nečinjenja u scenariju najbolje alternativne, na primjer u cilju smanjivanja kontakata manje se liječi onkoloških bolesnika) i razlike između kratkog i dugog roka. Dok su građani u zemljama sjeverne Europe (barem teoretski) *poslušni* i disciplinirani, to u mediteranskim i istočnoeuropskim zemljama nije slučaj, pa i tamošnje mjere moraju biti strožije. Stožer je u Hrvatskoj uveo vrlo restriktivne mjere, ali je ipak pazio na demokratske okvire iako katkad nije bilo jasno je li riječ o preporuci ili naredbi, što je izazivalo zbunjenost u javnosti. Nadalje, zabranilo se kretanje izvan mjesta prebivališta, a frekvencija kretanja u Zagrebu je sigurno puno veća nego učestalost kretanja između manjih gradova. Usprkos oprezi i mjerama, u Hrvatskoj se bolest probila u domove za starije osobe, što je posebno opasno s obzirom na veliku smrtnost starijih osoba od COVID-19. Autor (str. 26) smatra kako u Hrvatskoj nije bilo integriranog pristupa te etabliranog načina stručnog i političkog promišljanja kojima bi se cjelovitim razmatranjem mogli procijeniti oportunitetni troškovi i dugoročni učinci, potrebni za donošenje učinkovitih protupandemijskih mjera. Stoga navodi kako je *lako ući u lockdown, ali je iz njega teško izaći* (str. 27). Složenost i neizvjesnost takvog stanja potaknula ga je da na mrežnoj stranici arhivalitika.hr počne pisati kraće eseje koji su sakupljeni i aktualizirani u ovoj knjizi.

Šonje u sljedećem dijelu knjige pod nazivom *Uvod u vrli novi svijet* pojašnjava složeni odnos informacija i ideologije, pri čemu

je posve očito kako su posljedica COVID-19 posebno opasne za starije osobe, iako se zaraziti mogu i djeca i mladi. Slijedom navedenog, potrebno je razlikovati racionalni i opravdani strah od onog iracionalnog i neopravdanog. Rizik zaraze i nepovoljnih posljedica COVID-19 je posve nov i nepoznat, dok je opasnost vožnje automobilom ljudima poznata i odavno apsolvirana, pa je takav strah racionalan. U kontekstu koronavirusa, građani još lakše padaju pod utjecaje, pa su još pristraniji i praznovjerniji. To se tek djelomično može ublažiti odgovarajućim obrazovanjem, osposobljavanjem i informiranjem, ali se teško može posve ukloniti. U Hrvatskoj ideologiju najčešće provode priučeni ili nedovoljno osposobljeni ideolozi, posve nespremni za bilo kakvu sadržajnu raspravu, što se naravno očituje i u slučaju COVID-19. Stoga tu gotovo da i nema produktivnih dijaloga nego samo brojni slučajevi brzopletog i/ili neutemeljenog tumačenja posljedica pandemije. U Hrvatskoj površni poznavatelji liberalne ideologije pogrešno izjednačavaju liberalizam s odsutnošću intervencionizma. Liberalizam podrazumijeva intervencionizam radi zaštite pojedinaca, a društveni odnosi previše su složeni da bi se mogli promatrati samo kroz tu prizmu intervencije ili neintervencije. Nema države na svijetu u kojoj su vlasti posve pasivne i nevoljne pomoći građanima, a same *strategije borbe protiv virusa i njihova ideološka obilježja ovise o okolnostima i teško ih je uklopiti u rigidne ideološke okvire* (str. 49). Stoga su potpuno bespredmetne rasprave o tome je li važnija državna intervencija ili slobodno tržište, nego pozornost treba usmjeriti na njihovo uspješno međusobno nadopunjavanje.

Drugi dio knjige pod nazivom *Zaraza* počinje tekstem u kojem Šonje pojašnjava kako diktature nisu efikasnije od demokracija u borbi protiv ovakvih zaraza, a pojačane totalitarne težnje treba što prije poput duha vratiti u bocu. Usprkos nastojanjima predatora koji u navodno ime općeg dobra,

nastoje cjelokupno društvo staviti pod svoj nadzor, Šonje vrlo argumentirano navodi kako će društvo *dugoročno preživjeti i postati uspješno samo ako njegovo fino socijalno i gospodarsko tkanje ostane neraspavano, ako među donositeljima odluka prevladaju hladne glave i pametna rješenja* (str. 70) i ako građani uspiju pomiriti ustavne vrednote, osobne slobode i gospodarski život s borbom protiv korone. Čini se posebno pohvalnim što je autor itekako svjestan ograničenja vladinih mjera pomoći gospodarstvu koje uz visoku cijenu mogu dati određeno razdoblje predaha, ali u dugom roku ne mogu riješiti probleme. Stoga postavlja važno pitanje kako dalje nastaviti s prilagođenim normalnim životom, a da se pritom ne ugroze sami temelji društvenog i gospodarskog života zajednice.

Za ublažavanje posljedice pandemije potrebno je povećati kapacitete zdravstvenog sustava, što zahtijeva razmjerno dosta vremena; provesti cijepjenje (koje nije bilo dostupno u vrijeme pisanja knjige, a nadalje je upitno kada će se u potpunosti ostvariti); te dosljedno provoditi, ali i prilagođavati restriktivne mjere koje idu od obvezne tjelesne udaljenosti do karantene. Ovo posljednje izaziva raznovrsne gospodarske, zdravstvene, psihološke i druge nepovoljne posljedice o kojima se često dovoljno ne razmišlja. Pri određivanju i provođenju takvih mjera gotovo posve izostaju bilo kakva rasprava i usmjerenost na ublažavanje dugoročnih društvenih gubitaka. Na sličan način, u sprječavanju pandemije izostala je međunarodna suradnja, što je posve suprotno jasnom stavu kako se pandemija može pobijediti samo stalnim i uspješnim međunarodnim mjerama. Ovaj dio knjige završava analizom skrivenih gubitaka karantene, gdje Šonje na primjeru utjecaja nezaposlenosti na mortalitet, upozorava kako je teško donijeti jednoznačne sigurne zaključke o značenju i djelovanju karantene na broj zaraženih i na ukupne društvene posljedice.

Središnji dio knjige pod nazivom *Pet jahača apokalipse* posvećen je predrasudama, krivim procjenama i/ili nepoznanicama vezanima uz moguće rješavanja problema i posljedica COVID-19. Riječ je o *helikopterskom novcu* i vjerovanju kako se nastale gospodarske teškoće mogu prilično lako riješiti tiskanjem i distribucijom svježeg novca. Pritom mlađi hrvatski građani ne znaju, a stariji su zaboravili na sve *ljepote* nekontrolirane inflacije koja je bila gotovo stalno prisutna u bivšoj državi i značajno obilježila Hrvatsku u prvoj polovici 1990-ih. Šonje jasno pokazuje kako je ideja da središnje banke mogu *ići u minus* i distribucija takvog novca odlučan korak naprijed s litice u provaliju, koji za društvo može imati mnoge teško rješive nepovoljne posljedice. Iduće poglavlje posvećeno je opasnostima nerealnih očekivanja većine građana od Europske unije koja nije savršena i sklona je pretjeranom reguliranju, ali bi bila velika šteta da se raspadne. Ujedno, iako Hrvatska (kao i ostale slabije razvijene članice) dobiva značajna sredstva iz fondova EU-a, kod nas se javljaju kritike da na razini EU-a nema dovoljno solidarnosti prema slabije razvijeniima. Šonje (str. 128) smatra kako je prije svega važno *pospremiti vlastito dvorište*, odnosno ublažiti korupciju i neučinkovitost koje u velikoj mjeri obilježavaju Hrvatsku danas. U uvjetima pandemije, opet se javljaju ideje o samodostatnosti Hrvatske, koja može proizvesti dovoljno hrane za svoje stanovništvo, energije za svoje potrebe, domaću vojnu industriju koja može biti zamašnjak gospodarskog razvoja i slično. Pritom postoji više opcija – vlastita proizvodnja na bazi imitacija i/ili ugovora te uvoz, a Šonje (na str. 141-145) vrlo jasno pojašnjava prednosti i posebice velike opasnosti svakog od ovih pristupa, s time da su ovoj ideji posebno sklone manje i slabije inovativne zemlje. Očekivanja građana od *države-majke* postaju sve veća, a i političari se iskreno i odlučno trude pokazati svoju važnost i nezamjenjivost. Sve nave-

dene opasnosti u konačnici znače jačanje nedemokratskih tvorevina, veću ulogu politike i regulacije, što u dugom roku otežava gospodarski razvoj i društveni prosperitet.

U četvrtom dijelu knjige Kristijan Kotarski pojašnjava gospodarski razvoj Kine i neizvjesnosti koje susreće kineski politički kapitalizam u uvjetima usporenog gospodarskog rasta. Dosadašnji kineski razvoj bio je obilježen priličnom autonomijom državnih i partijskih struktura od pritisaka poslovne zajednice i građanskog društva, nepostojanjem vladavine prava te kompetentnom i učinkovitom birokracijom što je selektivnom primjenom intervencionističkih i tržišnih mjera omogućilo izuzetno visoke stope gospodarskog rasta. Kotarski više nego uspješno odgovara na dva složena i međusobno povezana pitanja: koje su ključne političke zapreke na putu održivijega, stabilnijeg i uravnoteženijeg rasta i tko su pritom dobitnici, a tko gubitnici? I u naizgled svemoćnoj i organiziranoj Kini događa se da nižoj lokalnoj vlasti – prije svega lokalnoj samoupravi – *središnja država delegirala previše ovlasti, dok joj istovremeno nije ustupila odgovarajuće porezne prihode* (str. 196) koje je tada prisiljena pribavljati prodajući komunalno zemljište. Usprkos, bez sumnje mnogim gospodarskim uspjesima, pred Kinom kao promicateljem asimetrične i selektivne globalizacije su veliki politički izazovi, prije svega u demokratizaciji društva, ali i stvarnom ublažavanju prevelikog utjecaja donositelja političkih odluka na gospodarstvo i povećanju efikasnosti gospodarstva, što sve sigurno može narušiti postojeću političku ravnotežu. To je utoliko teže što će se *Kina suočiti sa znatnim ekonomskim usporavanjem i trebat će pristup tržištu Europske unije za osiguravanje rasta više nego što je to bio slučaj do sada* (str. 218).

Peti dio knjige pod nazivom *Što smo učinili gospodarstvu posvećen je vladinim mjerama i fiskalnom kapacitetu*. Autori po-

sebno naglašavaju važnost fiskalnog kapaciteta koji podrazumijeva sposobnost države da odgovarajućom politikom javnih prihoda i rashoda *otрпи razdoblje povećanog deficita proračuna i rasta javnog duga* (str. 224), a da pritom ne uvjetuje nastanak negativnih posljedica poput povećanja kamatnih stopa, istiskivanja privatnih investicija i ograničavanja dugoročne sposobnosti za gospodarski rast. Umjesto otvorene zaposlenosti koja bi se gotovo sigurno dogodila uslijed zatvaranja poduzeća, vlada je usvojila program pomoći gospodarskim subjektima koji je usprkos brojnim kritikama u značajnoj mjeri pomogao gospodarstvu. Istina, time je zaustavljeno nužno restrukturiranje gospodarstva jer su u poslovanju ostale i tvrtke koje bi inače prestale poslovati. Najveća zamjerka provedenim mjerama odnosi se na njihovu kratkoročnost, što je u najvećoj mjeri posljedica ograničenog fiskalnog kapaciteta, odnosno, nemogućnost dugotrajnog povećanja javnih rashoda. (Knjiga je pisana prije ljeta 2020., a čitatelji dobro znaju kako je većina mjera – posebice one najvažnije *Potpore za očuvanje radnih mjesta u sektorima pogođenima COVID-19* – potrajala dugo). Autori smatraju kako Hrvatska prije krize nije posvetila dovoljnu pozornost fiskalnoj prilagodbi kako bi izgradila potreban fiskalni kapacitet, a pandemija je samo bolno razotkrila naše slabosti, te se zemlja našla u ozbiljnom fiskalnom škripcu. Vrijeme će pokazati hoće li nas kriza prisiliti na potrebne reforme, u prvom redu provedbi potrebnog teritorijalnog preustroja, smanjivanju broja zaposlenih u javnom sektoru, iskorjenjivanju korupcije i općenito povećanju učinkovitosti i konkurentnosti gospodarstva. Stoga su pred Hrvatskom ozbiljne reforme i potreba za promjenom ponašanja, što je jako zahtjevno, a ne postoji jamstvo uspjeha. Reforme su općenito jako složene. Gubici su neposredni, jasni i točno usmjereni na pojedine društvene skupine, a koristi su često nevidljive, dugoročne, raspršene i naravno, izazivaju protivljenje onih koji

gube određena prava. Ali, te su promjene u Hrvatskoj nužne, ako se želi očuvati društvena struktura u promijenjenim uvjetima života i rada u postkorona razdoblju.

Ako bismo pokušali sažeti najvažnije poruke ove vrijedne i zanimljive knjige, potrebno je podsjetiti kako su u velikim krizama potrebne reforme uvijek i političke prirode. U složenim kriznim uvjetima perspektive su uvijek slojevite, a rješenja jako zahtjevna. Pitom i političari i građani moraju biti svjesni kako složeni postupci donošenja odluka u demokratskom društvu stvaraju mogućnost da loše politike zamijene bolji i odgovorniji donositelji odluka, koji se neće bojati promjena. Stoga autori s pravom na str. 242 podsjećaju na dobro poznatu, a prečesto zaboravljenu ideju kako je *uza svaki potez vlade vezan neki interes – potpora skupina koje očekuju korist od promjene i otpor skupina koje očekuju štetu.*

Knjiga završava više nego vrijednim preporukama za bolju pripremu hrvatskog društva i političara za neke buduće moguće krizne uvjete. Posebno je pohvalno kako je revidirano izdanje ove publikacije prevedeno na engleski i objavljeno kao *Corona Economics: The Five Horsemen of the Apocalypse* u izdanju European Liberal Forum iz Brüsselsa te je dostupno na mrežnoj stranici <https://www.liberalforum.eu/wp-content/uploads/2021/05/Coronaeconomics-web.pdf>.

Predrag Bejaković

Institut za javne financije

doi: 10.3935/rsp.v28i3.1859

THE FEELING ECONOMY: HOW ARTIFICIAL INTELLIGENCE IS CREATING THE ERA OF EMPATHY

Rust Roland and Huang Ming-Hui

London: Palgrave Macmillan, 2021, 179 p.

Introduction

“The Feeling Economy: How Artificial Intelligence Is Creating the Era of Empathy”, a book written by distinguished business scholars, professors Rust and Huang from the University of Maryland and National Taiwan University, looks at the ramifications of developing AI for the population. To help demystify the levels of intelligence required of AI, the book classifies different types of economy using three concepts: mechanical (physical), thinking, and feeling economy regarding the relationship with AI primarily, but not exclusively. The transition from goods-based economy to services-based economy and the intersection of these with the levels of intelligence are captured uniquely. Using numerous examples, the book emphasises the fundamental cognitive implications of AI growth when viewed in light of prior technological surges. This book presents a realistic roadmap that illustrates the risks and opportunities accompanying AI growth for society. The thesis of the book is that AI has been tasked with thinking, pushing humans – managers and consumers to focus on interpersonal relationships and empathy.

The Feeling Economy is an economy in which the majority of people’s work and wages are jobs or tasks that utilise their personal feelings. Easy tasks like communicating with people, building and maintaining relationships, and influencing others are often referred to as “soft” aspects of a job. These tasks are reserved for well necessari-